

## บทวิจารณ์หนังสือ

### กะเทาะแก่นอาเซียน เรียนรู้วัฒนธรรมร่วมสมัย "POP Culture"

พิทักษ์ ชูมงคล<sup>12</sup>



อัมพร จิรัฏฐิติกร. (2555).กะเทาะแก่นอาเซียนเรียนรู้วัฒนธรรมร่วมสมัย “Pop Culture”. พิมพ์ครั้งที่ 2 .กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์.

#### 1. บทนำ

บทวิจารณ์หนังสือนี้ผู้เขียนนำเสนอในมุมมองของผู้ที่สนใจการสื่อสาร ด้วยเห็นว่าการสื่อสารนี้เป็นกลไกสำคัญในการสร้างสำนึกร่วมอาเซียน ความเป็นพวกพ้องที่เฝื่อนถึงวันที่ทั้งภูมิภาครุ่งเรืองไปด้วยกัน จะต้องอาศัยการสื่อสารเป็นกาวใจให้ทั้งอาเซียนเกิดสำนึกเป็นหนึ่งเดียวกัน ทว่าเมื่อได้เหลียวมองไปบนแผงหนังสือที่เต็มไปด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับอาเซียนมากมาย

<sup>12</sup>อาจารย์ประจำหลักสูตรนิเทศศาสตรบัณฑิต สาขาสื่อสารการตลาด มหาวิทยาลัยรังสิต

นี้จะพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอาเซียนกำลังถูกทำให้รับรู้ในฐานะ “คู่ค้า” และ “คู่แข่ง” ไม่ใช่ “คู่มิตร” ที่จะเกื้อกูลกัน เพราะเมื่อได้ลองจัดจำแนกประเด็นที่นักเขียนแต่ละคนนำเสนอ โดยอาศัยเกณฑ์เรื่อง 3 เสาหลักอันประกอบไปด้วย เสาหลักทางเศรษฐกิจ(ASEAN Economic Community หรือ AEC) เสาหลักด้านการเมืองความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political-Security Community หรือ APSC) และเสาหลักด้านสังคม-วัฒนธรรม(ASEAN Socio-Cultural Community หรือ ASCC) จะพบว่า ประเด็นหลักที่ถูกยกขึ้นมานำเสนอ คือ ประเด็นเศรษฐกิจ ถัดมาคือ ประเด็นด้านการเมืองและความมั่นคง ส่วนประเด็นที่เกือบจะถูกลืมคือ เสาหลักด้านสังคม-วัฒนธรรม จะเป็นเช่นไรหากคนไทยรับรู้ความเป็นอาเซียนแต่เพียงมิติเศรษฐกิจ ภาพอาเซียนในใจคนไทยที่ถูกหล่อหลอมโดยหนังสือจะทำให้อาเซียนเป็นเพียง “ตลาด” เพื่อทำการค้าเท่านั้น จินตนาการที่จะยึดโยงอาเซียนในมิติจิตใจจะหดหาย ดังนั้น ประเด็นด้านสังคม-วัฒนธรรมจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ไม่อาจละเลยไปได้ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมนี้จะเป็นเสมือนสายสัมพันธ์ที่ยึดโยงให้คนไทยรับรู้ถึงความแตกต่างหลากหลายในอาเซียนนี้ ต่างก็มีการร่อยทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน บทความนี้จึงได้หยิบเอาหนังสือ *กะเทาะแก่นอาเซียนเรียนรู้วัฒนธรรมร่วมสมัย “Pop Culture”* ขึ้นมานำเสนอให้ผู้อ่านได้พิจารณาถึงมิติวัฒนธรรมที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าด้านเศรษฐกิจเลย โดยนำเสนอใน 4 ประเด็นด้วยมุมมองการสื่อสาร คือ 1) สาระสำคัญในหนังสือกะเทาะแก่นอาเซียนฯ 2) กะเทาะเนื้อหาด้วยมุมมองการสื่อสาร 3) กะเทาะเนื้อหาด้วยทฤษฎีการสื่อสารและ 4) กะเทาะประเด็นการวิจัยการสื่อสารจากเนื้อหา มีรายละเอียด ดังนี้

## 2. สาระสำคัญในหนังสือกะเทาะแก่นอาเซียนฯ

วัฒนธรรมอาเซียนที่มักถูกพูดถึงส่วนใหญ่ทั้งในสื่อมวลชนและในหนังสือต่างๆ มักปรากฏวัฒนธรรมที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอาเซียนอันเก่าแก่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้ให้นุชนรุ่นหลังหากแต่หนังสือเล่มนี้จะพาผู้อ่านเที่ยวชมอาเซียนในมิติ “วัฒนธรรมประชานิยม” (Pop culture) ที่หมายถึง วัฒนธรรมร่วมสมัย ซึ่งมีใช้วัฒนธรรมที่ถูกยกไว้อย่างสูงส่งจนไม่อาจนำมาปรับประยุกต์ใช้เพื่อสร้างอาเซียนได้ แต่เป็นวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตประจำวันที่อยู่ในความสนใจของคนจำนวนมากโดยการนำเสนอของสื่อมวลชน ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาๆ ที่เราสามารถพบเจอได้ทั่วไป แต่กลับเป็นปัจจัยสำคัญที่อาจเรียกได้ว่าเป็นหนึ่งในพลังที่ขับเคลื่อนอาเซียนในปัจจุบัน “อัมพร จิรัฐติกร” ผู้เขียนได้พาผู้อ่านท่องไปในโลกของวัฒนธรรมประชานิยมในสังคมอาเซียน แสดงฉากชีวิตของผู้คนในแต่ละประเทศได้อย่างน่าสนใจ สาระในเล่มประกอบไปด้วยเรื่องราว

วัฒนธรรมสมัยนิยม 20 ประเด็น ดังนี้ (1) เปิดแฟ้มหนังต้องห้ามของอุซาคเนย์ (2) อารมณัชนของเอสตราดา (3) ผู้หญิงสิงคโปร์ (4) เพลงลูกทุ่งเขมร ลาว ไทย : เซ็กซ์ ผู้หญิงและความทันสมัย (5) ที่ได้มีแผ่นดินที่นั่น (ไม่) มีการตุณการเมือง (6) รู้จักพุทธสายวิปัสสนาของไทยและพม่า (7) เมื่อเราสองคนรักกันที่อินโดนีเซีย(8) เรื่องต้องห้าม และห้ามเข้าในอุซาคเนย์ (9) น้องดำดอตคอม เรื่องราวๆ ดำๆ ในสังคมไทยเขมร (10) ดูหนังแขกแล้วย้อนดูหนังอินเดีย (11) แรงระเบิดของลัทธิแบกเป้ในอุซาคเนย์ (12) จากหนังตะลุงถึงโทรศัพท์มือถือ อารูบอนเซาะอำนาจรัฐในอุซาคเนย์ (13) Singlish VS English (14) บทเพลงแห่งรัฐฉานการประกาศตัวตนไทใหญ่(15) การเมืองเรื่องเพศในอุซาคเนย์ (16) Mobile identity โทรศัพท์มือถือไทใหญ่ การประกาศตัวตนบนพื้นที่สมัยใหม่ (17) เชียงใหม่ การปรากฏตัวของพื้นที่สาธารณะแบบไต้ (18) มั่วนี้ม / Appropriation (19) วิชยชุมชนไทใหญ่ ทางเลือกของคนชายขอบและ (20) อ่านประวัติศาสตร์ไทยจาก The New Light of Myanmar

### 3. กะเทาะเนื้อหาด้วยมุมมองการสื่อสาร

เนื้อหาในส่วนนี้จะขอยกบางส่วนของประเด็นในหนังสือมาจัดจำแนกด้วยกรอบองค์ประกอบการสื่อสารเพื่อชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของหนังสือที่เปิดพื้นที่ให้นักนิเทศศาสตร์เห็นการสื่อสารในอาเซียนผ่านวัฒนธรรมประชานิยม มีรายละเอียดดังนี้

1) ผู้ส่งสาร (Sender) ในวัฒนธรรมประชานิยม จากหนังสือตอนหนึ่งอัมพรได้เล่าถึงการใช้ภาษาของเอสตราดา ประธานาธิบดีของฟิลิปปินส์ที่มักพูดภาษาอังกฤษฉืดๆ ถูกๆ ไว้ในหัวข้อ “อารมณัชนของเอสตราดา” ที่ได้ชี้ให้เห็นถึง กลยุทธ์การสื่อสารที่จากความเกิดเข้าใจวัฒนธรรมการรับสารของประชาชนในประเทศตนเอง การใช้ภาษาอังกฤษฉืดๆ ถูกๆ กลับทำให้เขากลายเป็นบุคคลที่ไม่ได้สูงส่งจนประชาชนเอือมไม่ถึง แต่มันทำให้เขากลายเป็นปฤชนในสายตาประชาชน เป็นวิธีการสื่อสารที่ลดช่องว่างระหว่างความเป็นผู้นำกับสามัญชนฟิลิปปินส์ที่น่าสนใจ

2) สื่อ (Media) ในวัฒนธรรมประชานิยม จากหนังสืออัมพรได้เปรียบเทียบให้เห็นการใช้สื่อการตุณการเมืองเสียดสีทำผู้นำประเทศของนักเขียนการตุณการเมืองสิงคโปร์ที่ถูกควบคุมอย่างหนัก กับเสรีภาพของนักเขียนการตุณการเมืองไทยในหัวข้อ “ที่ได้มีแผ่นดินที่นั่น

(ไม่) มีการ์ตูนการเมือง” ใช้อย่างน่าสนใจเผยให้เห็นว่า การ์ตูนไม่ใช่เรื่องไร้เดียงสา สดใสแบบเด็กๆ แต่กลับมีคุณภาพพอที่ทำให้ภาครัฐต้องสนใจและเข้ามาควบคุมอย่างจริงจัง

3) เนื้อหา (Content) ในวัฒนธรรมประชานิยมจากหนังสืออัมพรได้ชี้ให้เห็นถึงการควบคุมเนื้อหาในสื่อต่างๆ อย่างเข้มงวดของรัฐในอาเซียน ปรากฏในหัวข้อ “เปิดแฟ้มหนังต้องห้ามของอุษาคเนย์” โดยเนื้อหาในหัวข้อนี้ช่วยชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง อำนาจ (Power) กับวัฒนธรรม (Culture) และ การควบคุมเนื้อหาในภาพยนตร์ของประเทศต่างๆ ในอาเซียน

4) ผู้รับสาร (Receiver) ในวัฒนธรรมประชานิยมจากหนังสือตอนหนึ่งอัมพรได้เล่าถึงผู้เขียนบทความในหนังสือพิมพ์พม่าที่วิพากษ์วิจารณ์ประวัติศาสตร์ไทย ที่มักกำหนดพม่าเป็นผู้ร้ายโดยหยิบยกเอาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในฝั่งพม่ามาตีความประวัติศาสตร์ไทยใหม่ในทัศนะของตนเอง จากหัวข้อ “อ่านประวัติศาสตร์ไทยจาก *The New Light of Myanmar*” เนื้อหาในส่วนนี้สะท้อนให้ผู้อ่านเห็นถึงแบบแผนอ่านเนื้อหาของผู้รับสารที่กระตือรือร้น (Active audience) ว่าไม่จำเป็นต้องอ่านในแบบที่ผู้ส่งสารกำกับไว้เสมอไปโดยเฉพาะกรณีการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม

#### 4. กะเทาะเนื้อหาด้วยทฤษฎีการสื่อสาร

เมื่อมองเนื้อหาในหนังสือด้วยมุมมองทฤษฎีการสื่อสาร โดยหยิบเอาแนวคิดจากสำนักวัฒนธรรมศึกษา (Cultural studies) ที่สนใจศึกษาพลังการเคลื่อนไหวในชีวิตประจำวันของคนชายขอบผู้ไร้อำนาจมาวิเคราะห์จะพบคุณูปการของหนังสือเล่มนี้ใน 2 ด้าน ดังนี้

- 1) เห็นกลไกการครอบงำคนอาเซียนด้วยการสื่อสาร : เนื่องจากมุมมองสำนักวัฒนธรรมศึกษานั้นมีรากที่สืบทอดวิธีคิดมาจากสายมาร์กซิสต์ (Marxism) จึงให้ความสนใจเรื่องการสื่อสารในมิติของอำนาจ โดยมุ่งวิพากษ์ปรากฏการณ์ในสื่อเพื่อเปิดเผยให้เห็นกลไกการครอบงำ เช่น ในหัวข้อ “ผู้หญิงสิงคโปร์” ที่อัมพรได้ยกประเด็นความไม่เท่าเทียมทางเพศของผู้หญิงในสังคมสิงคโปร์ที่ถูกครอบงำด้วยอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่
- 2) เห็นการต่อรองอำนาจของคนอาเซียนด้วยสื่อ : เนื้อหาของหนังสือไม่เพียงฉายภาพการครอบงำเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นอีกด้านหนึ่งของเหรียญ คือ ภาพการเคลื่อนไหว

ในมิติการสื่อสารของคนตัวเล็กตัวน้อยในแต่ละประเทศที่ทำทนายอำนาจด้วยอาวุธ คือ “สื่อ” ที่ผลิตขึ้นเองเช่น “บทเพลงแห่งรัฐฉานการประกาศตัวตนไทใหญ่” ที่ อัมพรได้นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการใช้บทเพลงเพื่อกระตุ้นกระแสต่อต้านรัฐบาลพม่าของกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ในรัฐฉาน ซึ่งประเด็นนี้ช่วยทำให้ผู้อ่านเห็นอำนาจของความไร้สาระในบทเพลงร่วมสมัยที่มีพลังเขย่าความมั่นคงของรัฐได้

## 5. กะเทาะประเด็นการวิจัยการสื่อสารจากเนื้อหา

ผู้เขียนขอจำแนกประโยชน์ที่ผู้อ่านจะได้รับจากหนังสือเล่มนี้ จำแนกโดยอาศัยจุดยืนในการอ่าน 2 ด้าน ดังนี้

- 1) อ่านในฐานะพลเมืองอาเซียน : หนังสือได้ช่วยหยิบยื่นความเข้าใจในวิถีวัฒนธรรมร่วมสมัยในอาเซียนให้ผู้อ่านได้ทำความเข้าใจถึงความแตกต่างและความคล้ายคลึง ซึ่งจะเป็นต้นทุนสำคัญที่จะถูกเก็บไว้ในคลังความรู้ที่เสมือนเป็นคู่มือสำหรับนำไปใช้ตีความวัฒนธรรมร่วมสมัยอื่นๆ ในอาเซียนต่อไปสำหรับผู้อ่าน
- 2) อ่านในฐานะนักวิจัยทางนิเทศศาสตร์ : หนังสือได้ช่วยหยิบยื่นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยที่น่าสนใจ ดังนี้
  - (1) หนังสือชี้ให้เห็นวัตถุดิบในการวิจัยการสื่อสาร อาทิ การ์ตูน เพลงร่วมสมัย มิวสิควิดีโอ และ หนังสือตลก ที่สามารถกลายเป็นสื่อเพื่อการต่อสู้ที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการบ่อนเซาะอำนาจรัฐ ดังเช่นในหัวข้อ “จากหนังสือตลกถึงโทรศัพท์มือถือ อาวุธบ่อนเซาะอำนาจรัฐในยุคชาดเนย์” ซึ่งช่วยจุดประกายเปิดเสรีขอบเขตของคำว่า “สื่อ” ที่นักนิเทศศาสตร์สามารถหยิบมาศึกษาได้อย่างกว้างขวางนอกจากสื่อมวลชน
  - (2) หนังสือชี้ให้เห็นประเด็นที่สามารถศึกษาผลกระทบจากสื่อ (Media effect) ในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น หัวข้อ “เพลงลูกทุ่งเขมร ลาว ไทย : เช็กซ์ ผู้หญิงและความทันสมัย” และหัวข้อ “น้องคำคอตคอม เรื่องราวๆ คำๆ ในสังคมไทยเขมร” ที่จุดประกายให้ผู้วิจัยมองเห็นแนวทางการศึกษาอนุภาคของสื่อ ในการสร้างและเผยแพร่วัฒนธรรมประชานิยมที่ได้สร้างกระทบในระยะยาวต่อสังคมประเทศเพื่อนบ้าน

- (3) หนังสือชี้ให้เห็นประเด็นที่สามารถศึกษาผู้รับสาร (Audience analysis) ที่อยู่ชายขอบแต่มีความกระตือรือร้นไม่สยบยอมต่ออำนาจ โดยอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือในการต่อรองอำนาจ เช่น หัวข้อ “มั่วนี้มี /Appropriation” ที่ได้เล่าถึง ชาวไทใหญ่ที่หยิบเอาหนังต่างประเทศที่ได้ชมมาดัดแปลงเป็นมิวสิกวิดีโอเพื่อใช้เป็นเครื่องมือปลุกเร้าอุดมการณ์ชาตินิยมซึ่งช่วยจุดประกายการศึกษาวิธีสร้างและใช้สื่อเพื่อต่อรองอำนาจของผู้รับสารชายขอบ
- (4) หนังสือชี้ให้เห็นประเด็นที่สามารถศึกษานวัตกรรมสื่อสาร (Communication Innovation) ที่เผยให้เห็นถึงการใช้สื่อใหม่ (New Media) เพื่อประกอบสร้างอัตลักษณ์ของคนชายขอบ เช่น หัวข้อ “Mobile identity โทรศัพท์มือถือไทใหญ่ การประกาศตัวตนบนพื้นที่สมัยใหม่” ที่จุดประกายประเด็นวิจัยการหยิบเอานวัตกรรมสื่อสารของแรงงานข้ามชาติในไทยมาใช้สำรวจรักษาอัตลักษณ์ของตนเองท่ามกลางวงล้อมของวัฒนธรรมอื่น

## 6. บทสรุป

จากหนังสือผู้เขียนไม่เพียงบรรยายให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจวัฒนธรรมร่วมสมัยในอาเซียนแต่แต่ละประเทศเท่านั้น หากแต่ยังพยายามเปรียบเทียบหยิบเอาความเหมือนและความต่างทางวัฒนธรรมขึ้นมาให้ผู้อ่านได้เห็นอย่างเด่นชัด ความเข้าใจในวัฒนธรรมที่ไม่จำกัดแต่เพียงมรดกวัฒนธรรมอาเซียนที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพชน แต่ยังหมายรวมถึง วัฒนธรรมในชีวิตประจำวันของคนอาเซียนที่หนังสือเล่มนี้สะกิดให้เหลียวมองปฏิบัติการทางสังคมในชีวิตประจำวัน จะเป็นต้นทุนสำคัญที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจถึงความเหมือนและความต่างในอาเซียนที่สามารถนำไปใช้สร้างสรรค์การสื่อสารท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป